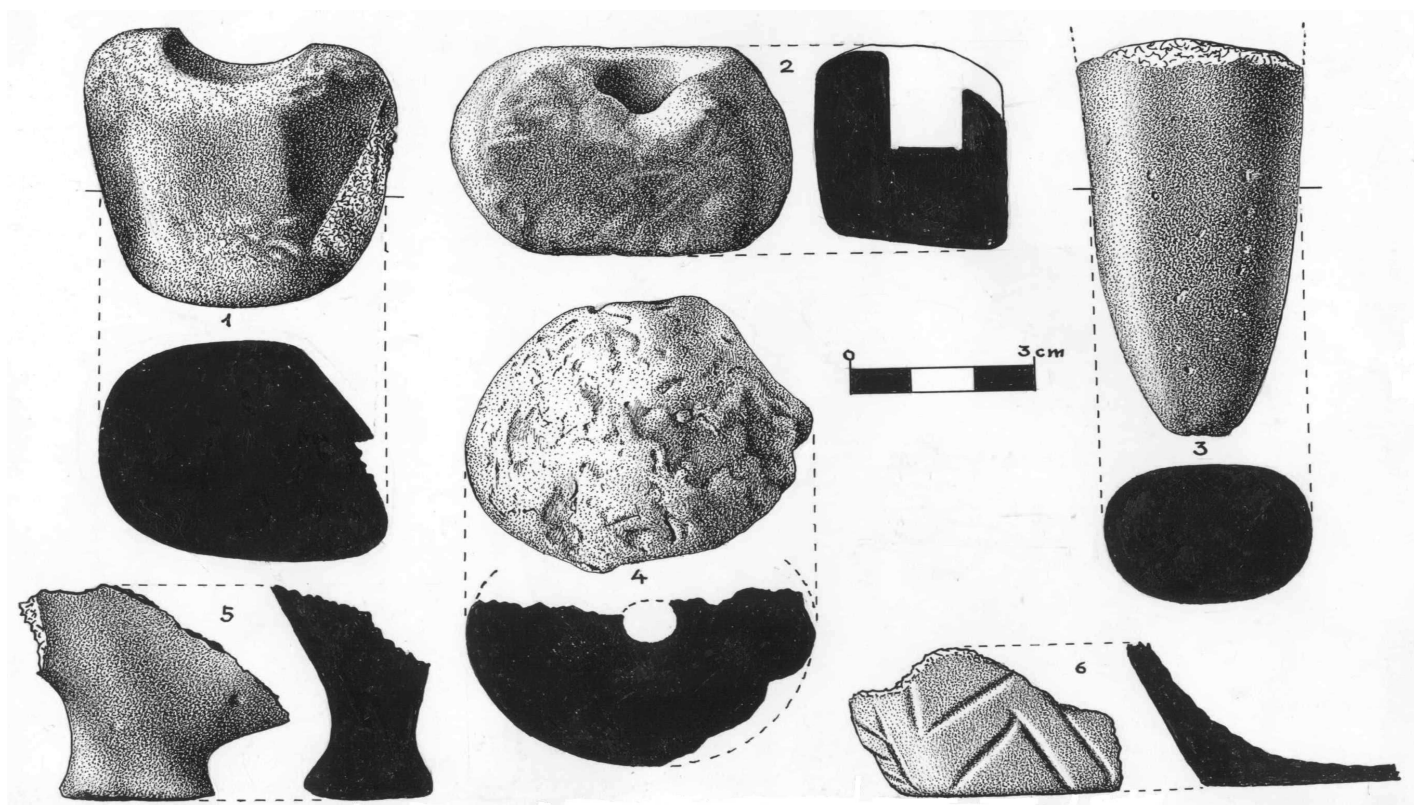

BAKONYSZENTKIRÁLY TÖRTÉNETE A NEOLITIKUMTÓL 1926-IG

Az *őskőkor /paleolitikum/* emlékei nem kerültek elő községünkben, de az *újkőkor /neolitikum/* már számos szórványlelettel képviselteti magát itt. Az *i.e. 5 - 3. évezred* időszakában a már jórészt földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó ember, aki már a szövés-fonás és a fazekasság mesterségét is jól ismeri, megjelenik a tájban. Emlékei a Faluvégi földek, Csemetekert, Első tábla és Kenderföldek határrészekén kerültek elő.

1. Neolitikus emlékek Bakonyszentkirályról

Az ábra *1. sz. képen* egy bazaltból készített, gondosan megcsiszolt kőbalta látható, mely a hosszú használat során a nyéllyuknál eltörött. A felületén látható kopásnyomok arra mutatnak azonban, hogy az újkőkori ember a törött kőbaltát nem dobta el, hanem a későbbiekben is használta azt, talán marokkóként. A *2. ábrán* látható eszköz a *Faluvégi földek* határrészen, az „*Első tábla*”-dülő és a *Kenderföldek* Dudari-patakra hajló lankáin, valamint a Zöröghegy lábánál fekvő *Csemetekertben* került elő.

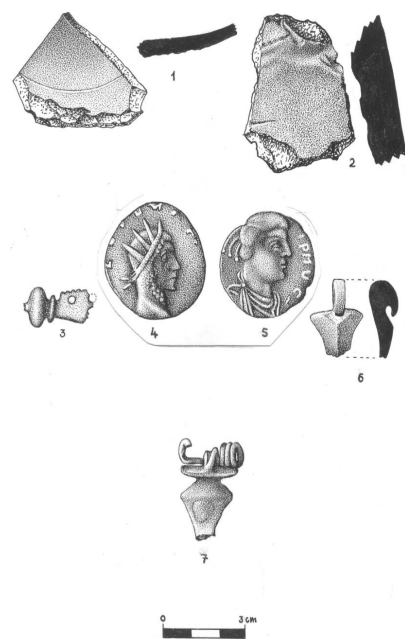
A *3. sz. képen* egy nyéllyuk nélküli, ún. kaptafa alakú kőbalta vagy kapa 8 cm-es hosszúságú töredéke látható. Ezeket az eredetileg 20 – 25 cm hosszúságúra csiszolt kőeszközöket az újkőkori földműves borszíjakkal faágakból vagy szarvasagancsból készített, fordított V-alakú nyélre erősítette. Bár ez az eszköz szerpentinből készült, a hosszú és megerősítő munkavégzés /irtás, kapálás/ során eltörött, más célokra azonban készítői még a későbbiekben is felhasználhatták.

A *4. sz. képen* egy felső felén kúpos, alul inkább gömbformájú, félbetörött nagyméretű orsógombot látunk, melyet pelyvával és homokkal soványított agyagból formált meg és égetett ki az újkőkori ember. Az őskori telepek gyakori lelete az agyagból készített

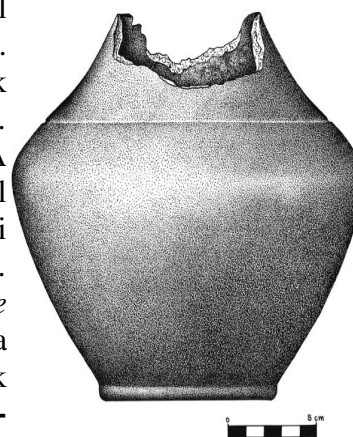
szövőszék-, vagy hálónehezék, jelen leletünk azonban különösen becses lehet számunkra: a soványító anyagként használt pelyva gondos vizsgálatok után elárulhatja azt is, milyen gabonanövényeket természetelt itt az újkőkori földműves?

A 2. ábra 5. és 6. képein feltehetően, de nagy bizonyossággal a tárgyalt kor emberének vallási elképzeléseivel összefüggő töredékek láthatók. A kettő közül kétségtelenül a 6. képen ábrázolt töredék a régebbi, korával el is különül az itt előkerült egyéb neolitikus anyagtól.

Az 5. képen látható töredék valamikor egy homokkal és szitált kavicsal soványított agyagból megformált, majd feketére égetett újkőkori idolhoz tartozhatott. Azt, hogy mit ábrázolt ez az idol, ma már teljes bizonyossággal nem tudjuk megmondani, s csupán feltételezzük, hogy a 4 cm magasságú talptöredék egykor talán valamilyen madáralakú testet hordozhatott. Megmunkálása és megformálása mindenestre arra mutat, hogy időben jóval fiatalabb lehet, mint a fentebb már bemutatott, ugyancsak kultikus célzattal készített „oltár” töredéke. A **bronzkorban** /i.e. 1900 - 750/ megnőtt jól erődíthető településünknek és közvetlen környékének szerepe. A Zörög - hegyen két bronzkori földvár is létesült, amelyek

továbbéltek a *korai vaskor* /i.e. 750 - 400/ időszakában is. A kelták megjelenésével kezdődik a Dunántúl késői vaskorának időszaka i.e. 4. század időszakításunk kezdete /. A kelták már ismerték a fazekaskorongot, ennek eredménye a **Nagyberek-dűlőből** előkerült jól iszapolt, finom agyagból korongolt, szürkére égetett edény is.

I. e. 8 -ban hódították meg a rómaiak a Dunántúlt, s szervezték meg itt Pannónia provinciát. A *római korban* /i.sz. 1 - 4. század/ településünk is fontos szerepet kaphatott, hisz közvetlenül az Arrabona /Győr/ - Sopianae /Pécs/ útvonal mentén feküdt. Sok kutató ezért a római kori Crispiana településsel azonosítja Bakonyszentkirályt. Egy bizonyos: a Nagyberekben, Kenderföldeken és Káposztáskerti-dűlőben

ma is sok római kori emlék gyűjthető, s itt kerültek elő egy *villa rustica* /= falusi birtokközpont/ nyomai is.

Az ábra 1. képen egy terra sigillata edény töredéke látható. A sima, plasztikus dísz nélküli darab talán az i.sz. II. század folyamán kerülhetett ide Itáliából. A 2. képen ábrázolt kavicsal soványított, durván megmunkált, feketére égetett edénycserép valószínű helyi fazekas II – III. századi műhelyéből kerülhetett ki. A bronzból készült fibula töredékek /6. és 7. kép/ III. századiak, a tipikus hagymafejes fibula kora a IV. századra tehető /3. kép/. A korhatározás szempontjából is fontosak számunkra az itt előkerült érmék: Gallienus császár /253 – 268/ kisbronz /4. kép/ és II. Constantinus /337 – 340/ kisértékű bronzérméje, ún. centennionálisa /5. kép/. A két fent leírt római érme között időben is jó összekötő kapocsnak látszik Maxentius császár /306 – 312/ aranypénze, mely a múlt század végén került elő az ún. *Német-földekről*, innen útja a Mihály-féle gyűjteménybe, majd a Nemzeti Múzeumba vezetett²². Az idő tájt egyébként Mihály István bakonyszentlászlói gyűjteményébe a Zörög-tető határából is kerültek római érmék.

A Kenderföldek határrész térbeni folytatásaként foghatjuk fel a 82-es út keleti oldalán húzódó, községünkhöz közel fekvő *Káposztáskert-dűlőt*. Az 1970-es években egy őszi szántás

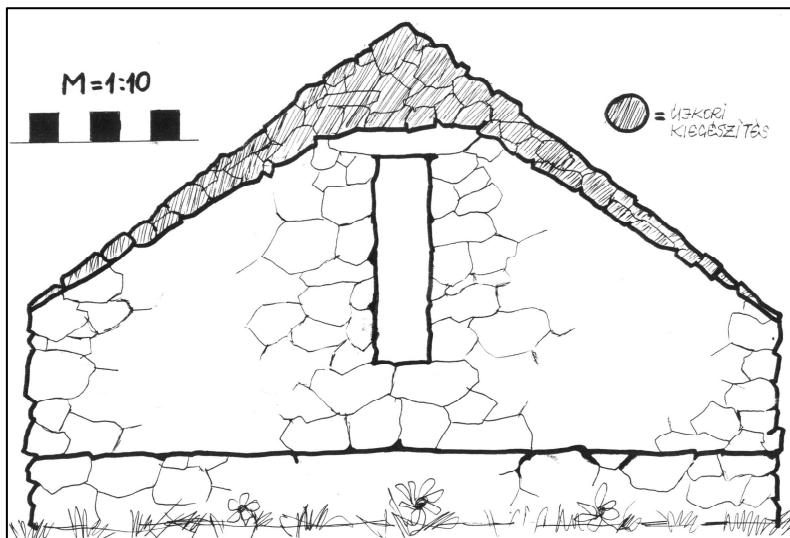
alkalmával itt bukkant rá Nagy Bálint, községünk nemrég elhunyt jeles költője arra a bronzból készített balsariumra /illatszertartóra/.

Az eke által erősen megrongált értékes és egyedi darabon jól kivehetőek egy negrid típusú ifjú jellemző arcvonásai, a fejét fedő paróka pedig erősen keleti ízlésű frizurát sejtet. A balsarium készítésének és használatának korát a III. századra tehetjük.

A népvándorlaskorát követően a magyar honfoglalás és államalapítás /i.sz. 9 - 10. század/ Bakonyszentkirály legbeszédesebb emléke annak az Árpád-kori /i.sz. 11 - 13. század/ templomnak a romjai, amelyet 2000-ben Dr. Töröcsik Zoltán régész, nyugalmazott múzeumigazgató tárt fel a mai református parókia kertjében. E templom védőszentje után /Szent Király= Szent /I./ István király/ kaphatta elnevezését annak idején községünk is.

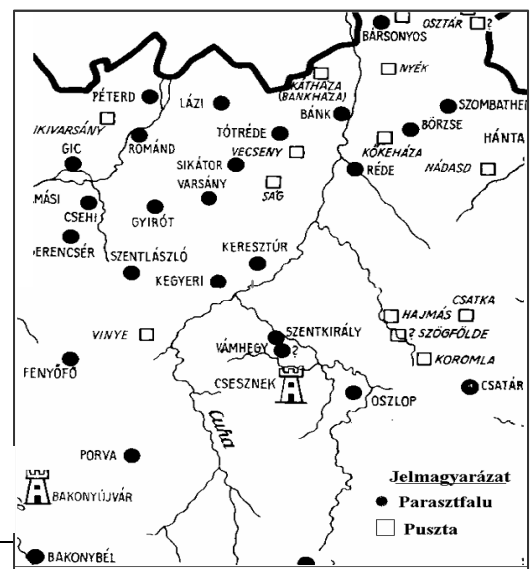
Első templomunk maradványai

Ugyancsak Dr. Töröcsik Zoltán legutóbbi kutatásainak eredményeként sikerült rábukkanni a község első, írott formában rögzített, okleveles említésére is: egy viszonylag késői, I. /Nagy/ Lajos király korabeli oklevél ír róla 1365-ben Zenthkyraal formában. Bakonyszentkirály egy része ekkor - nyilván, említett temploma révén - a

veszprémi püspökség tulajdona, más része pedig az 1182-ben alapított zirci cisztercita apátságé. Később a cseszneki várbirtok tartozéka lesz, s ebben a minőségében pusztul el a török hódítást követően a cseszneki vár elestével egyidőben /1563-1566/. A község elnéptelenedik, s Szent István királynak szentelt templomát a hódító török csapatok ekkor rombolták földig. A XVI. századi török hódítást követően közel másfél évszázadig szinte semmit sem tudunk a község történetéről. Az bizonyos, hogy továbbra is a cseszneki vár tartozéka maradt, szörványlakossága pedig áttért, - elsősorban Csesznek ura, Török Bálint hatására - a hitújítók

Szentkirály és környéke 1530-ban

"*Helvética Confessio*" /= Kálvini reformáció, vallására. Az Eszterházyak a XVII. század elején szerzik meg Csesznek várát, s vele együtt községünket is.

A „szent királyi” jobbágyoknak urbáriumuk csak 1761-től van. A határ kétnyomású, a föld öt magot ad. Szántás-vetésből és állattenyésztésből élnek. (1825-ben 120 nemes él a faluban.) A jelentős számú nemességet leszámítva az itt élők a cseszneki úriszék alá tartozó jobbágyok. Árnyaltabb képet alkothatunk az itteni életről Mária Terézia ún. „9kérdőpontos” felmérése alapján. Ez a jobbágyok helyzetét vizsgáló felmérés volt hivatott a XVIII. század legnagyobb reformját előkészíteni: az úrbéri viszonyok rendezését.

Az úrbérrendezés Magyar Szent Királyon

A Mária Terézia 1766. december 29-én kelt rendelete alapján indult meg az úrbérrendezés az egész országban. A helytartótanács 1767. január 23-án először 6 dunántúli megyének hozta tudomására és rendelte el az úrbéri rendelet néven ismert szabályozás végrehajtását. Nemsokára a többi megyében is sor kerül az 1767-től 1774-ig tartó úrbérrendezésére. Voltak olyan részei is az országnak, ahol ennél is később illetve el is maradt, így például a Temesvidéken csak 1780-ban egységesítették a jobbágyterheket, Erdélyben pedig nem került sor egységes rendezésre. A királynő célja kettős volt:

„egyrészt a földesurakat szabadon és sértetlenül megőrizzük igaz jogaikban, másrészt pedig minél jobban gondoskodjunk a szegény adózó nép megmaradásáról és az egész országnak ezzel elválaszthatatlanul összekapcsolt javáról, következésképp az adózó népet megóvjuk a földesuraknak minden igaztalan-és törvénytelen elnyomásától ...”¹

A szabályozás elsősorban a jobbágytelkekre, valamint az úrbéri terhekre vonatkozott: *„kifejezetten és határozottan írassék be mind a telki állomány, mind pedig az, hogy az igásrobotot két vagy négy igával ... kell-e teljesíteni és az, hogy a kilencedet természetben, vagy milyen egyenértékben kell leróni (mert a nyomtatott úrbéri iratban nem lehet belefoglalni az alattvalók meg nem határozott és feltételektől függő szolgáltatásait); és végül a megye hiteles pecsétje alatt adassék ki a községeknek . . .”²*

Elsőként vizsgáljuk meg a jobbágytelekre, majd ezt követően a haszonvételeikre és terheikre vonatkozó viszonyokat mint az országos egész részét, majd ezt követően a magyar szent királyi úrbéri viszonyokat.

A jobbágytelkek

A **jobbágytelket** korabeli történelmi források **hely, fundus, sessio** néven emlegetik. „Heles gazda” alatt például olyan gazdát értettek, akinek egy egész telke volt. Egy telek egyrészt belsőségből: ház, udvar, szérús- és veteményeskert, másrészt külsőségből: szántóföldből, rétből, közös legelő- és erdőhasználatból állt. Az **egész telket integra sessiónak** nevezték a XVIII. századi iratanyagban. Az egész telek nagysága - vidékenként változva - 15 holdtól 40 holdig is terjedhetett. A rendelet előírja mekkora házhely, udvar, szérús- és veteményeskert szántóföld és rét jár egy egész jobbágytelekhez:

„I. § Mivel az jobbágyoknak kötelességeit, 's -minden adózását az jobbágy helyeknek voltához, és minéműségéhez kölletik szabni, ezek pedig nem mindenütt egyarányosak; hanem az határoknak mivoltához, és azoknak egyéb haszon vételeihez, vagyis fogyatkozásaihoz szükséges azokat alkalmaztatni: azért ezen . . .”³
egy egész jobbágy ház-helynek belső fundusa, az az ház-helye, annak udvara, szürös, és veteményes kertye olly nagy, és téres helyt foglallyon, a' minémü két posonyi mérő mag alá kívántatik;⁴ a' mennyivel pedig azon belső fundus kissebbnek találtatik, aztat a' külső szántó földökben, vagy rétekben kölletik

helyre hozni, ellenben a' mennyire két posonyi mérőnél nagyobb léssen, tehát az a' külső appertinentiákban⁵ számláltassék; hanem ha tsak olly kevéssel föllül halladná, hogy egy fertály⁶ mérőnél többet nem tenne, az ollyan tsekélységet nem méltó tekintetben venni.”⁷ (Az idézet Mária Terézia Urbáriumának a vármegyékhez megküldött rendeletből kiemelt részlet, ahol a kipontozott helyekre csak be kellett írni az adott helysége vonatkozó adatokat.)

A szabályozást királyi biztosok a megyék segítségével hajtották végre. A tényleges helyzetet „a 9 kérdőpontra adott válaszok”⁸ alapján mérték fel. E „9 kérdőpontos” dokumentumot „Magyar Szent Királyon” is elkészítette a Tekintetes Vármegye „exmissiója”⁹ 1768. április 29-én:

„Alább írottak Vigore Psentium recognoscalljuk¹⁰, hogy mi alább jegyzett napon és Esztendőbe Felsőges Asszonyunk Kegyelmes Parancsolattyának értelme szerént a T.N. Vármegye Exmissiója jöttünk ezen T.N. Veszprém Vármegyében helyheztetett M.Sgos gróff Galántai Estreházy Gábor Eönagysága /:Tisz /: M.Szent=Király nevezetű helységében, hol ottis Nzetes Szombathely gróff Mtságos Uraság Fiskálisának ugy nem különben Fejér Pál Ispánnyanak jelen létében előnkben nevezett Helységhek Elöl járóit és öregebb lakosit nevezet szerént pedig Gombás Andrást, Hellységhek Bíróját, örege György Pétert, ifj. György Pétert, Papp Jánost, Mátyus Istvánt, Vincze Mihályt, Rátz Jánost, Esküdt Embereket, s azokat előttünk megesketvén azután Fölséges asszonyunk által kegyelmessen kiadott kilencz Punctomokra¹¹ megkérdezvén és examinálván mellyekre is hitek szerént minémű feleleteket tettek így következik.

Primo. *Vagyon most és mi némű, Urbarium és melly időtől fogva hozatott bé?*

Act.^{Primo} *Hatodik esztendeje, hogy az Urbárium melly Mságos Uraság széke által elaboráltatott¹² annak utána mi Via Appelláta T.N.Vgyének Sedriáján , következő időben a T. királyi Táblán és az fölséges Curián is meghfordult és elis intéztetett, az lakosoknak kidataván, béhozattatott.*

Secundo. *Hol pedigh most semmi Urbárium nintsen a' parasztok jobbágyi szolgálatra és adózásokra hajtottak é, az eránt lett contractus¹³, avagy bévett szokás szerént melly időtől kezdődött azon contractus...avagy szokás? Mostani contractus vagy urbárium előtt volt é? milly s minémű? Mikor hozatott bé mostani szolgálattok kötelessége?*

Act^{secundo} *Minthogy Urbárium alatt vannak az időtől foghván, hogy béhozattatott annak értelme szerént teszük szolgálattokat és adózásokat, annak előtte pedigh bizonyos rendje és száma nem lévén szolgálattoknak Urasághnak tetszése szerént szüksége...képest az robottok véghez vitelére előll rendeltettek.*

Tertio. *Hol Urbarium vagy contractus nem található a Földes Uraktól vett szokásba ment adományok miből állottak és mi móddal hozattak bé?*

Act 3^{io} Urbáriumok lévén az szerint kötelesek az adományok...azon kívül pedig nem tartoznak. Ugy semmi némű adományokat nem tesznek.

Quatro. *Mi és minémű hasznvételei és fogyatkozásai vannak az helységnek?*

Act. 4^{io} A helységnek két kerekű forgó malma vagyontól esztendőnként tiz forintokat adnak, vagyont még egy fertály esztendeig való kocsmaltatások. Hat szekér szénát termő réttye az helységnek, Pascumjok ölegendő, faizások mind tűzre mind épületre az uraság engedelmével elégséges, Hasznos gyümölcsösök; a' helységnek egyéb fogyatkozása nintsen, hanem hogy az Falu szükségére földgyök nem lévén mástul kéntelenedének árendálni szántó földet.

Pentio. *Hány és minémű szántó földjei és réttyei vannak valóban minden egész heles gazdának és jobbágnak? minden hold hány posonyi mérő alá való? réteken lehet e sarjút is kaszálni?*

Act.5. Minden fély helyes gazdának és jobbágnak földjeik egyenlők nem lévén kinek több kinek kevesebb mérő mégyen földjébe öszszvességben mégis ...negyven posonyi mérőnél több nem vettethetik földjeiken. Ezen földjeik is több nyire magok és eleik által tett irtásokból állók; Réttyei tizenhat szekér szénát szokott teremni, sarjút is - ha tsak fölötte száraz nyár nintsen - lehet takarítani.

Sexto. *Minémű és hány napi robotot? hány marhával szolgált eddig minden jobbágy továbbá a robotra menés és vissza jövés számláltatott é robotban vagy sem?*

Act.6. egy egy Fél Heles Gazda minden héten egy napot tartozott szolgálni Urbáriumok értelme szerint, azon kívül esztendő által nyolc nap szántott, hosszú fuvarnak végben vitelére köteles volt, mind ezek az előtt számlált robotok sommáji egybe vétetvén van hat napokra mégyen mellyeket Urbáriumnak a... szerint még akkoráig

bésszolgáltak. Mégis minden gazda akár az Heles, akár zsellér légyen ...faiját egy egy ölet tartozott vágni és akinek marhája vagy az uraságtul elrendelt helyre ki ki az maga egy öl faiját egybe takarítani; a menet és jövetel beszámíttatott az Robotban a' marhával való robotoltatás szokott mégis marhával végbe vitetni. Ezeken fellül leveleket hordani robottyonon fellül tartoznak.

Szeptimo. Kilenced eddig adattotté? Mely időtől fogva és miféléből? a kilenced beadása más uraságoknál ezen Veszprém Vármegyében szokásban menté? Affölött még adózások neve a' földes uraknak mostanában Esztendőnként mit adnak az polgárok és nevezetesen a földes Ur által a jobbágytól vett adományok és ajándékok akár magokban készpénzüil szám szerént miből állottak?

Act.7. Hatodik Esztendeje mióta minden némű termékekbül, ugy mint buzából, rozsbul árpából, zabbul kukuricából, káposztából kenderből, egy szóval mindenféle természet szerént adták ki a kilencedet annak előtte két esztendőnek elforgásáig pénzzel váltották meg. Az előtt pedig se magha szerént se pénzzel való megváltása nem volt szokásban. Ezen Nemes Vármegyében más uraságoknál is szokásban ment az Kilenced. Ami az adományokat illeti az urbáriumnak értelme szerént minden fél heles gazda 12 csirkét, 12 tojást, egy kappanyt egy ludat, minden fejős tehéntől egy ki főzött Posonyi iczce vaját, ezen kívüil minden gazda akinek háza van egy egy forint füstpénzt tartozott adni, mégis a' Falu esztendőben egy hizlalt meghölő sörtvélesnek és egy borjúnak megadására köteles volt.

Octavo. Hány számú pustra Helyek vannak ezen Helységben, mennyi időtől fogva? Melly okbul? És ki által birtokolnak?

Act. 8. Semmi némű pusztá telke nincsen.

Nono. Az polgárok szabad menetelűeké? Vagy örökös jobbágyi kötelesség alatt vannaké?

Act. 9.

Valakik ház helyet bírnak mindazok örökös jobbágyi kötelességek alatt vannak kivéven két vagy három jövevén zselléreket.

...hyc Szentkirály Die 29- Április 1768.

Hogy ezen Punctumokra tett feleleteink el olvastattak, s meg is magyaráztattak és mind azok kitűntek magunk tulajdon hite mik légyenek recognostálljuk. Mellynek nagyobb erejére ezen recognicánkat helységünk Pöcsettyének reá ütésével megherősítvén...: Gombás András Helység birája x. idősb György Péter x. Iffju György Péter x. Papp János x. Mátyus István x. Vincze Mihály x. Rátz János x.”¹⁴

Hogy ezen Punctumokra tett feleleteink el olvastattak, s meg is magyaráztattak és mind azok kitűntek magunk tulajdon hite mik légyenek recognostálljuk. Mellynek nagyobb erejére ezen recognicánkat helységünk Pöcsettyének reá ütésével megherősítvén...: Gombás András Helység birája x. idősb György Péter x. Iffju György Péter x. Papp János x. Mátyus István x. Vincze Mihály x. Rátz János x.

Presentem Gyriaud emm sudicere, ac genuino Originali in omnibus conformem esse et legitime ratum esse. Die 29 Aprilis 1768.

Gombás András Helység birája x. György Péter x. Papp János x. Mátyus István x. Vincze Mihály x. Rátz János x.

1. ábra. A "kilencpontos" hitelesítő záradéka

A felmérést a község akkori előljárói - mivel írni nem tudtak - a nevük utáni „X” jellel és a község „pöcsettyével” hitelesítették.

Az első kérdésre adott válaszból kiderül, hogy már 6 éve rendelkeznek Urbáriummal: „Hatodik esztendeje, hogy az Urbárium melly Mságos Uraság széke által elaboráltatott...az lakosoknak kidataván, béhozattatott.” Szent Királyon tehát, már 1763-óta van szerződés a földesúr és a jobbágyok között az úrbéri viszonyok rendezésére. 1763 előtt az „Urasághnak tetszése szerint szüksége...képest az robottyok véghez vitelére előll rendeltettek.”

Megtudjuk azt is, hogy az uraság szigorúan tartja magát az urbáriumban leírtakhoz... „... azon kívül pedig nem tartoznak. Ugy semmi némű adományokat nem tesznek.”

A következőkben a község haszonvételeit sorolják fel: „...hellységnek két kerekű forgó malma”, van, s ezen kívül „hat szekér szénát termő réttyé”, ölegendő, faizások¹⁵ mind tűzre mind épületre az uraság engedelmével...elégéses, hasznos gyümölcsösök” stb. A legnagyobb gond a földhiány, s emiatt „kértelenedének árendálni¹⁶ szántó földet.” Ezután ismerjük meg a meglévő urbárium szerinti robotterhek és a kilenced fizetésére szolgáló gyakorlatot.

Vizsgáljuk meg azonban elsőként a telkekhez kapcsolódó szabályozás helyi eredményeit és következményeit.

A „9 kérdőpontos” felmérés alapján történt az egyes helységek osztályba sorolása a megyére megállapított osztályok valamelyikébe, és ennek alapján az egyes jobbágyoknak járó telkek, résztelkek rögzítése, a meglevő kiegészítése, illetve csökkentése a szükség szerint. Valamennyi lakost bevezették az úrbéri táblának nevezett rovatos nyomtatott összeírásba, külön a jobbágyokat, külön a zselléreket (azokat, akiknek földje nem érte el az 1/8 telket, a zsellérek közé számították). A jobbágyok neve mellett feltüntették, hogy telkük egész vagy résztelek; mekkora belsőség, szántó, rét tartozik hozzá és minden lakosra pontosan megállapították, hogy milyen szolgáltatásokra kötelezett.

Az úrbéri tabellában használt mértékegység a hold volt. A hold a helyi viszonyoktól függően vidékenként változó nagyságú területet jelentett. Ezért a biztosok nem azt kérdezték, hogy hány hold földjük van, hanem: „Hány és minémű szántó földjei és réttyei vannak valóban minden egész heles gazdának és jobbágyanak? Minden hold, hány posonyi mérő alá való? Réteken lehet e sarjút is kaszálni?” A kérdést Magyar Szent Királyon tette fel a vármegye „exmissiója”. A válasz: „Minden fély helyyes gazdának és jobbágyanak földjeik egyenlők nem lévén kinek több kinek kevesebb mérő mégyen földjébe öszszvességben mégis ...negyven posonyi mérőnél több nem vettethetik földjeiken. Ezen földjeik is többnyire magok és eleik által tett irtásokból állók; Réttyei tizenhat szekér szénát szokott teremni, sarjut is - ha tsak fölötte száraz nyár nintsen - lehet takarítani.”

Két pozsonyi mérő alá való szántót tekintettek egy kis (magyar) holdnak, vagyis átlag 1200 ölnök. Az egy szekér szénát termő rét kb. ugyanakkora volt, amelyet egy ember egy nap alatt le tud kaszálni, s ezt az úrbérrendezést végző megyei küldötteknek adott utasítás egy holddal vették egyenlőnek. Megint az urbáriumból idézünk:

„II. §. Külső appertinentiákból¹⁷ pedig ugyan egy egész jobbágy-ház-helyhez . . . hold szántó föld, minden egy holdban két posonyi mérőt számlálván, és rét . . . kaszálóra-való¹⁸: mivel esztendőnként . . . ¹⁹kaszáltatik, adattassék.”²⁰ Ide írták be a hatóságok az adott településre vonatkozó adatokat.

Az osztályba sorolásról is szót kell ejtenünk „a 9 kérdőpontos” összeírással kapcsolatosan. A helységek osztályba sorolásakor (classificatio) az egész telekhez tartozó szántóföld mérete szerint 3-4, a rét mérete szerint pedig 3 osztályt állapítottak meg, és a falvakat eszerint osztályozták a megye adottságainak figyelembevételével. Számításba vették az előnyös tényezőket (beneficia): a föld termékenysége, a piac közelsége, a legelő megfelelő terjedelme, szőlőhegy, gyümölcsös stb. Ugyanígy a káros tényezőket is (maleficia): gyengébb minőségű föld, a piac hiánya, árvizek vagy más elemi csapások. A rendezés során az osztályozást általában megelőzte a helységek összeírása és a teleknagyságot megszabó tényezők megállapítása, hogy mindezek eredményeit már az osztályba soroláshoz fel lehessen használni.

Nos az előljárók azt mondták, hogy senkinek sem terem több 40 pozsonyi mérőnél. Többek között ezt is figyelembe vették amikor meghatározták, hogy hányadik osztályba sorolják a szent királyi földeket, amitől függött mekkora - hány hold - legyen egy egész telek és az ahhoz tartozó rét és belsőségek. A besorolást - az osztályba sorolást - az úrbéri tabella tetején jegyezték fel 1769-ben:

Reus. királyi 2° Classis cum 24° jug^o et 1° part^o 1° part^o 3° Classis

2. ábra . Latin nyelvű feljegyzés a földek osztályba sorolásáról

A feljegyzés mai írásunkkal így szól: „Szent Király 2 classis cum 24 jugerum et pratis pascum 1 pascum 3 classis.” Ez azt jelenti, hogy a földeket minőségük alapján Magyar Szent Királyon a második osztályba sorolták, ahol az egész telek 24 holdat tesz ki. A rétek, legelők egy része 1., egy másik része 3. osztályú. A réteknél nem találunk megjegyzést arra vonatkozóan, hogy mennyi volt itt az egész telekre jutó mennyiség, de minden bizonnyal az 5-ös kérdőpontra adott válaszból - a 16- szekerből - indultak ki hasonló módon gondolkodva mint a szántónál már megismertük. Így ez 8 szekérre való rétnak felelt meg.

A jóságos uralkodó még arra is a lehetőségre is gondolt, amikor valamilyen telekrész valami módon nem adható ki:

„III. §. Ha mind az-által szántó földeknek, vagy réteknak föllebb írt száma ki-nem telne; tehát minden hold szántó földnek fogyatkozása egy szekérre-való réttel, és viszont helyre hoztathassék. Mellybéli szántó földeknek helyében ki-szabott rétekekkel, vagy pedig rétek helyett ki-adott. szántó földekkel, nem külömben, midön a' belső fundusnak héányossága miatt szántóföld, vagy rét adatának, az jobbágyok mindenképpen szabadon élhessenek, s attul semmi-képpen el ne tiltassanak”²¹

A jobbágyok szolgáltatásai: robot, kilenced, adók és egyéb jobbágyterhek

Az Urbárium „Negyedik Punctom”-ja „Az jobbágyok adózásairól” szól:

I. §. Minden jobbágy, és magános házzal biró zsellér esztendőbeli adozás képpen minden külömbözés-nélkül tartozik fizetni földes urának egy forintot, mellynek felét Sz. György napra, másik felét pedig Sz. Mihály napra fogja le-tenni, az lakósok pedig, vagy-is más házában lakó zsellérek ezen fizetéstől szabadok lesznek.

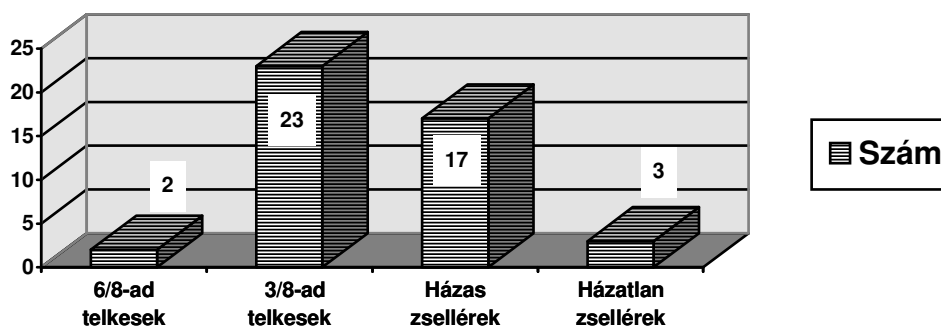
II. §. Minden egész helyes gazda fog adni esztendőnként az uraságnak két csérikét, két kappanyt, tizenkét tojást, egy icze ki-főzött vaját.²²

A rendelet előtti állapotok Szent Királyon a „kérdőpontok” felvételének idején a kilenced és egyéb földesúrnak fizetett adókat így lehetne összefoglalni: „Hatodik Esztendeje ... minden némű termékekbül,...buzából, rozsbul árpából, zabbul kukuricából, káposztából kenderből,...természet szerént adták ki a kilencedet,...előtte két esztendőnek elforgásáig pénzzel váltották meg. ...Ami az adományokat illeti az urbáriumnak értelme szerént minden fél heles gazda 12 csérikét, 12 tojást, egy kappanyt egy ludat, minden fejős tehéntől egy ki főzött Posonyi iczce vaját, ezen kívül minden gazda akinek háza van egy egy forint füstpénzt tartozott adni,... a' Falu esztendőben egy hizlalt meghölő sörtvélesnek és egy borjúnak megadására köteles volt.”

A robotterhekről így vallanak: „egy egy Fél Heles Gazda minden héten egy napot tartozott szolgáltni Urbáriumok értelme szerént, azon kívül ... nyolc nap szántott, hosszú fuvarnak végben vitelére köteles volt, mind ezek az előtt számláltt robotok sommáji egybe vétetvén van hat napokra mégyen mellyeket Urbáriumnak a... szerént még akkoráig bészolgáltak. Mégis minden gazda akár az Heles, akár zsellér légyen ...faiját egy egy ölet tartozott vágni és akinek marhája vagyon az uraságtul elrendelt helyre ki ki az maga egy öl faiját egybe takarítani; a menet és jövetel bészámíttatott az Robotban a' marhával való robotoltatás szokott mégis marhával végbe vitetni. Ezeken fellül leveleket hordani robottyokon felül tartoznak.”

Nézzük meg az 1769 - es úrbéri tabellát. Nos ebben az időben a legnagyobb gazda ifj. György Péter volt. Mit tudunk meg az ő telkéről, és úrbéri tartozásairól? A ”Jobbágy Helynek Minémúsége” rovatban 6/8-ad áll, tehát majdnem egész telekkel rendelkezik. Ennek arányában a belső telke (házhely, szérús-és veteményes kert) 2 pozsonyi mérő, 20 hold szántó földel rendelkezett (40 pozsonyi mérő), és hat szekérre való rétnak van. Tartozott 41 3/8

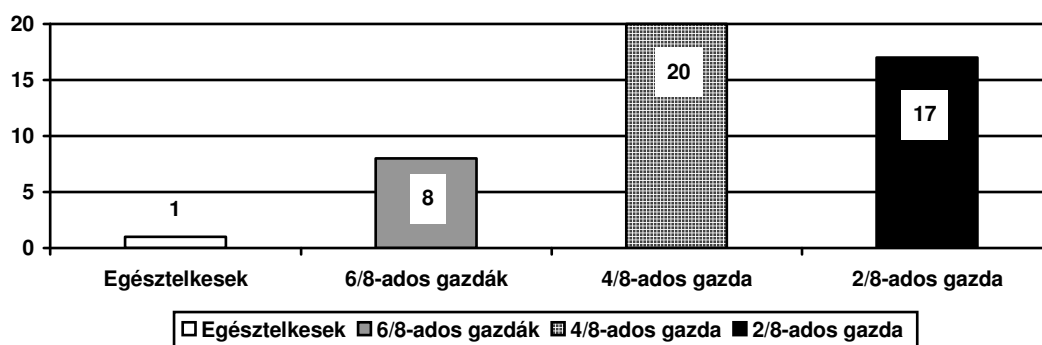
nap ígás vagy $82 \frac{4}{8}$ kézi szolgálattal, 1 forint adót, $\frac{6}{8}$ öl tűzre való fát vágott az erdőn, ezen kívül $4 \frac{1}{2}$ font fonállal (minden bizonyos kenderről volt szó) $\frac{6}{8}$ icce kifőzött vajjal, másfél kappannal és csirkével és 9 tojással. György Péterhez hasonló kondíciókkal mindössze egy gazda, nevezetesen Szabó György rendelkezett. Ezután $23 \frac{3}{8}$ telkes gazda következett. Ezek megközelítőleg féltelkes jobbágyok voltak. 17 házas zsellér élt még a faluban. Tartozásuk a tabella szerint mindössze 18 nap gyalogrobotot és ők is fizették azt a bizonyos korábban „füst pénznek” emlegetett 1 forintot. Ez alól csak a 3 házatlan zsellér volt kivétel, akiknek az összes úrbéri járandóságuk 12 napi kézi robot volt.

3. ábra. A jobbágyok rétegződése az 1769. évi úrbéri tabella alapján

A 40 összeírt jobbágyoknak a fele tehát zsellér volt. Nem ok nélkül panaszkodtak tehát földhiányra a „9 kérdőpontos” összeírás során.

1787-ből rendelkezésünkre áll egy másik úrbéri tabella. Érdekes összehasonlítás kínálkozik arra vonatkozóan, hogy hogyan változott a telekállomány nagysága és vele együtt a településen élő jobbágyok összetétele.

4. ábra. A telekállomány megoszlása 1787-ben

„A' jobbágyoknak haszon-vételeiről”²³

„I. §. 1550. esztendőnek 36dik articulusa szerint szabad legyen a' jobbágyoknak bort árulni szent Mihály naptól fogva.”

Azt írták be, hogy meddig szabad a jobbágnak bort kimérnie. Az 1550: XXXVI. tc. szerint azokon a helyeken, ahol volt szőlőhegy és a jobbágyoknak szőlőjük, borukat Szent Mihálytól (szeptember 28) Szent György napjáig (április 24) mérhették ki. Egyébként borkimérésük Karácsonyig (december 25) tartott. A tabellából nem derült ki, hogy volt -e a szent királyiaknak szőlőkertjeik. Bél Mátyás csak ennyit említ erről: „*Van csekély termésű szőlője*” Írásos bizonyítékunk a szőlőtermesztésre 1803-ból is van. Az esperesi látogatás során az előjárók panaszt tesznek Miklós János oskola mesterre: „... *hogy a' részegítő italt nagyon szomjúhozza, házanként keresi, mind addig míg talál a' borral is teleissza magát. Elmarasztaltatott abban is, hogy a' szőlő pásztorokat reá vette, hogy minden szőlőből ineki mint mesternek vigyenek...*”²⁴ Ezen kívül a „9 pontos kérdések”-ben az egyik válasz szerint: „*A helységnek két kerekű forgó malma vagyon attól esztendőnként tíz forintokat adnak, vagyon még egy fertály esztendeigh való kocsmaltatások...*”

Összeírások: 1777-1846

Mária Terézia 1777. évi pátensében elrendelte az örökös tartományokban a népesség összeírását, amelyet Magyarországon nem hajtottak végre. Második Józsefnek sikerült reformterveinek megvalósításához a polgárság, az ipar és a parasztság számarányára vonatkozó adatok megszerzése az 1784-87 közötti összeírás során.

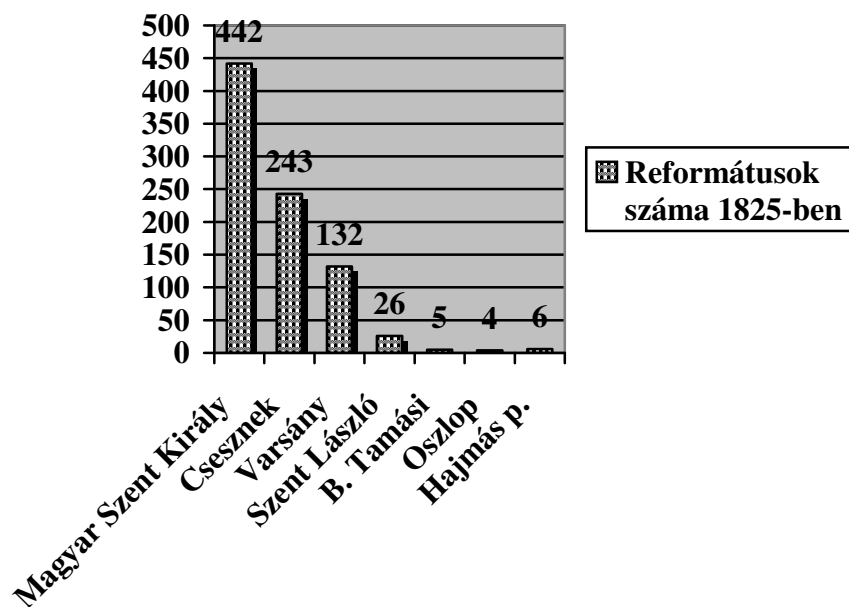
A települések neve	Birtokos	Házak	Családok	Jogi népesség	Pap	Nemes	Tisztviselő	Polgár	Paraszt	Zsellér	Szabadságolt katona
Magyarszentkirály	Eszterházy Klára grófnő	81	109	516	1	51	0	0	40	44	0
Németszentkirály	Eszterházy Klára grófnő	25	37	154	0	3	0	0	23	11	1
Csesznek	Eszterházy János és Klára gr.	112	148	687	0	17	0	13	40	77	0
Ozlop	Eszterházy János és Klára gr.	89	126	627	1	17	0	9	5	123	0
Összesen		307	420	1984	2	88	0	22	108	255	1

3. ábra. Az 1784-87. évi összeírás²⁵

Ebből az összeírásból egyértelműen kiderül, hogy Magyar Szent Királyon igen magas a nemesek száma. Honnan a sok nemes? Két lehetőség van: a) királyi szolgálonépek éltek itt, akik államalapító királyunk óta még mindig megőrizték kiváltságaikat, adómentességet élvezve köznemesi sorban éltek; b) a cseszneki várnépek leszármazottai. A téma kifejtése nem fér e dolgozat kereteibe, ezért most ettől eltekintünk.

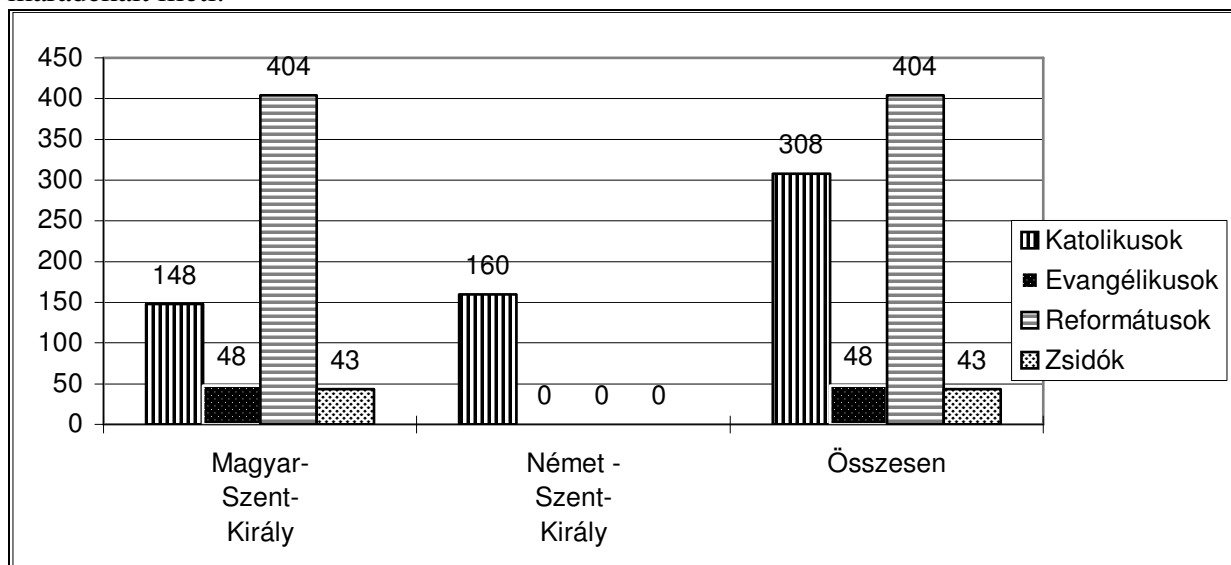
XIX. század tizedik éve egy földrengéssel írja be magát a falu történetébe: „az 1810dik esztendő januáriusának 14dik napján estvéli 5 és 6 órák között igen nagy földindulás lévén / melly még azután is tsak nem esztendeig rettegte ezt a környéket / két első szobáinak boltjait az Parochiális háznak annyira megrepedeztek s erőtlenedtek, hogy még azon esztendőben kéntelenítettünk lebontani és azon szobákat is úgy mint az hátulsó ház legelőször épített gerendákra és padlásra tsináltatni.”²⁶ Minden bizonnyal az 1810-es móri földrengés észlelték Magyar Szent Királyon is.²⁷

1825-ben Szabó Sándor lelkész a Superintendentia utasítására összeírja a Magyar Szent Királyon élő, valamint a hozzá tartozó filiák református lakosságát, név szerint, a vagyoni és a társadalmi helyzetre utaló vonatkozásokkal együtt. Ebben az időben a szent királyi és cseszneki társult református anyaegyházhoz tartozott mint filia: Varsány, Bakony Tamási, Koromla és Szent László.

5. ábra. A reformátusok száma 1825-ben

Vallásilag 1851-ben már nagyon vegyes képet mutat a két Szent Király. Evangélikusok, reformátusok, katolikusok és zsidók élnek itt. Híresek rétjeikről, erdeikről és mai szemmel bármennyire is hihetetlenül hangzik, de Fényes Elek elismeréssel szól boraikról. Mindkét *Szent - Királynak* birtokosa ebben az időben gróf Eszterházy László, rozsnyói püspök. „Most zár alatt lévő örököse fele részben gr. Eszterházy Imre, felében gr. Eszterházy János maradványait illeti.”²⁸

6. ábra. A két Szent Király 1851-ben²⁹

1769-ben Eszterházy Gábor a község határában würtbergi németajkú, katolikus vallású lakosságot telepít le, s megkülönböztetésül az új települést ekkortól nevezik Németszentkirálynak, a régit pedig Magyarszentkirálynak. Az 1769-es urbárium aztán egészen 1848-ig érvényben maradt. Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc után községünkben 1856-ban ment végbe a tagosítás, a felszabadított jobbágyok – most már parasztok - tulajdonába kerülő: földek elkülönítése a földesúri birtoktól. A falu határa így nézett ki ekkor:

Év	ÖSSZES TERÜLET	AZ ÖSSZES TERÜLETBŐL							
		szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas	egyéb
1857									
k.h.	4822	1244		581	59	796	2018		124
%	100	58,6		12,1	1,2	16,5	41,8		2,6

A két község közigazgatásilag majd csak 1926-ban egyesül **Bakonyszentkirály** néven.

A község máig legismertebb szülőtte, az irodalmár, történész és filológus *Szabó István* /1801 - 1892/ szinte végigélte a 19. századot.

1801. július 4-én született Bakonyszentkirályon, a földműves, református vallású Szabó János családjában. Szüleit korán elvesztette, s Molnár Ferenc, gróf Eszterházy László ügyvédje vállalt gyámságot felette. Hatására a 12 éves gyermek katolikus hitre tért, s a rozsnyói püspöki nevelőintézetbe került. 1826-ban szentelték pappá, s Nógrád és Gömör megye falusi plébániáin látott el egyházi szolgálatot, s végzett kiemelkedő irodalmi tevékenységet. Elsősorban műfordításai révén vált ismertté. Lefordította a görög klasszikusok közül Homérosz Iliászát és Odüsszeiáját, majd Aiszóposz meséit, ugyanakkor két antológiát is kiadott. Munkássága elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és a Philológiai Társaság is tagjává választotta. Halála után öt évvel, 1897-ben tanulmányai színhelyén, Rozsnyón, szobrot emeltek.

-
- ¹ OL Helytt. Lit. Benigna mandata 1766 dec.29. (Fordította Felhő Ibolya.)
- ² Uo.
- ³ Itt nevezték meg a helységet
- ⁴ Egy posonyi mérő 62 liter, kb 600 öl bevetésére elég.
- ⁵ Appertinentia = tartozékok.
- ⁶ Fertály=negyed
- ⁷ [Helység] Urbarioma. Egykorú nyomtatvány. OL. Helytartótanácsi It. Departamentum Urbariale (C 59.) Magyar nyelvű.
- ⁸ Ez alapján mérték fel a helyzetet a vármegye nevében kiküldött személyek.
- ⁹ Küldöttek, kiküldött személyek.
- ¹⁰ Megerősítjük
- ¹¹ Pontokra.
- ¹² Elaborálni, kidolgozni.
- ¹³ Szerződés.
- ¹⁴ VMLE, „9 kérdőpontra válasz” Urbéri törvényszéki iratok. Jelzet: VII.1/b. Magyar nyelvű.
- ¹⁵ Faizás: fakitermelés, fahordás. A faizás jogon a jobbágy erdőhasználatát értették.
- ¹⁶ Árendálni=bérelni.
- ¹⁷ Appertinentia=tartozék.
- ¹⁸ A rét mennyisége kaszásban. 1 kaszás napi munkája kb. egy közepesen megrakott szekeret jelent.
- ¹⁹ A rét kiterjedésének megállapításakor azt is figyelembe vették, hogy hányszor kaszálható. Lehet e sarjút kaszálni. Ha nem lehetett több rétet adtak.
- ²⁰ OL Helytt. Lit. Benigna mandata 1766 dec.29. (Fordította Felhő Ibolya)
- ²¹ [Helység] Urbarioma. Egykorú nyomtatvány. OL. Helytartótanácsi It. Departamentum Urbariale (C 59.) Magyar nyelvű.
- ²² [Helység] Urbarioma. Egykorú nyomtatvány. OL. Helytartótanácsi It. Departamentum Urbariale (C 59.) Magyar nyelvű.
- ²³ Ezzel az úrbéri rendelet „Második punctom”-ja szól.
- ²⁴ Canonoica Visitatio, 1803. Magyar Szentkirály, Ref.Egyházi Gyűjtemény és Levéltár, Pápa.
- ²⁵ Az első magyarországi népszámlálás 1784-1787. KSH, Bp. 1960. Ebben a korban egyik falu nevét sem írták így. A korabeli szövegekben így fordult el: Magyar Szent Király, Német Szent Király. (J.O.)
- ²⁶ Szabó Sándor i.m.
- ²⁷ Bujkás Amália (szerkesztette): Regélő magyar várak, Budapest, 1977. 36.o.
- ²⁸ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára.
- ²⁹ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára.